

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta Ústav Českého národního korpusu

nám. Jana Palacha 2, 116 36 Praha 1
tel.: +420 2 21 619 357, ucnk@ff.cuni.cz

Posudek na doktorskou disertační práci
Mgr. Václava Cvrčka

Teorie intervencí a Koncept minimální intervence

Práce Václava Cvrčka je svým způsobem pokračováním a logickým vyústěním jeho práce předchozí (Teorie jazykové kultury po roce 1945, Karolinum 2006) v tom, že po kritickém nástupu stavu kodifikace a tzv. jazykové kultury přistupuje v této disertační práci jak k rozšíření svého teoretického záběru, tak k prvním ověření svých teoretických východisek na datech. Práce se formálně skládá, vedle resumé a široké bibliografie, ze tří různých velkých celků: části o teoriích intervencí, svém konceptu minimální intervence a zkusmém jeho ověření na korpusových datech. Práci a větší přehlednosti její organizace by poněkud prospělo jednotné, průběžné a neopakující se číslování kapitol a také přiřazení verbálních názvů podkapitolám vedle, anebo místo pouhého číslování. Místy by práci obecně prospělo také, kdyby se i v obtížných případech aspoň pokoušela sdělit odkazem na autora, odkud ta která myšlenka pochází, či se zjistit dobře nedá, anebo je autorova. Tak je tomu např. u dvojí distinkce oficiálnosti aj.

První část věnovaná **Teorii intervencí** vychází z nemnoha zdrojů této obecné otázky věnovaných, cenná syntéza zde podávaná je nicméně autorova a pro názornost zde užitá metafora Brownova pohybu je přínosná. Po připomenutí aspektů a vědeckých postulátů, které by jako teorie měla splňovat (kde se inspiroje mj. K. Popperem), vyznívají jeho závěry dosti pesimisticky. Je pochopitelné, že jeho přístup a prezentace teorie jsou primárně určeny českému prostředí, z jehož zdrojů a reflexí dosažených závěrů vychází, jakkoliv leccos zde uváděné má obecnější dosah. Hranici mezi českým a obecným by ovšem bylo třeba ještě propracovat. Ve skutečnosti by dosažení obecného průniku společného aspoň hlavním evropským dějištěm intervence vedlo nutně ke zmenšení záběru, protože lokální a národní zkušenosti a praxe se dost liší. Z českých faktorů účastnících se intervenční scény se tu přemýšlivě rozebírají všechny relevantní: regulace, kodifikace a její formy i způsoby prezentace, spisovnost, autorita, sankce, oficiálnost, autorita aj. V dalším uvedu aspoň několik diskusních námětů k této široké otázce, jejichž řešení nemůže a nechce tato práce ovšem v daném záběru přinést:

-Mluví-li se v úvodu o nutné účasti lingvistů na definování své role v problému, ale i o tom, že návrhy zvnějšku by měly nižší šanci na přijetí, je třeba se ptát proč. Není jazyk věcí všech a nejsou lidé v důsledku neúnavného českého kodifikování, tedy intervenování už dost nazlobení a iritovaní? Třeba by nějaký rozumný požadavek od nich přišel, zvl. ve smyslu zjednodušení, zlogičtění a stability. Obecně ovšem autorovu skepsi sdílím, jen bych to takto apodikticky nevyklučoval.

-Ad normativ: nejde definovat lépe než jako sociální jev? Jako lidská schopnost? A je ho třeba chápat staticky, nebo dynamicky?

-Ad trojúhelník intervencí: snad by se měl aspoň ilustrovat typ intervence mluvčího na jazyk a hlavně definovat vztah, pokud je, mluvčího a kodifikačních autorit, který tu není zmíněný (leckde se s ním ale dá počítat).

-V 1132 se mluví o reakci uživatelů na změny v jazyce, mj. i o negativnímu postoji části z nich. Bylo by zajímavé prozkoumat shody a rozdíly v těchto reakcích na změny přirozené a intervencí vnučené. Nemáme tu informace.

-Ad 1133 „intervence má směr shodný s vývojem“ jak se mělo za to ideálně u PLKu: ale mlčky se předpokládá, že to, v čem se má intervenovat, tedy *obsahová stránka*, je nesporné a lingvisty dobře popsané a zároveň i žádoucí. Obojí je ale sporné: je nesporná troufalost vůči jazyku tvrdit „já vím, kam jazyk půjde a tak mu takto pomůžu“. Silně se to blíží hádání z křišťálové koule, ve které se údajně vidí budoucnost.

-Ad *kritéria další*:

1-Lze si představit situaci diglosní (dnešní norština), která respektuje dva standardy rovnocenné pro jedinou komunitu s důsledky z toho vyplývajícími (kdy v zásadě po stránce recepce platí ony standardy pro obě části komunity, zatímco z hlediska produkce jde o rozdělení a paralelní platnost i úzus obou variet). S tím se tu zřejmě nepočítá, jakkoliv situace mluvené češtiny v jedné alternativě budoucího vývoje (začne-li se jí psát), se jí může začít blížit.

2-Podobně není zmíněn problém a status situace několikeré četby: lidé stále čtou stejnou literaturu, a to i ve školách (stav školních knihoven je různý), a to v různých vydáních a tedy formách preskripce a je to tolerováno

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta Ústav Českého národního korpusu

nám. Jana Palacha 2, 116 36 Praha 1
tel.: +420 2 21 619 357, ucnk@ff.cuni.cz

(nikdo starší vydání nezakázal ani neodsoudil) a taky vnímáno: je tu tedy minimálně dvojí standard, a to s ohledem na minulost.

3-Za úvahu stojí (podobné je bodu 2) vůbec produkce a recepce jazyka obecně, kam se promítá více intervencí: starší lidé nedbají na nejmodernější „usnesení kohosi tam nahoře o jazyce“ (=výstižnější název pravidel pravopisu) a píšou si po svém. To se mají i velmi staří lidé ve svých dopisech kacérovat za to, že k nim zrovna momentálně a vždy jen dočasně platné usnesení o jazyce v jejich věku nedosáhlo? Přepisovat vše ze staré literatury je takto nazíráno nesmysl. Takže, pro koho z hlediska aspektu času a věku je vlastně třeba intervenci uvažovat?

-*Obecně*: -Mluví-li se o rozhodování nepřicházejícím z lingvistického poznání, popř. jen od lingvistů, proč se vyhýbat starému termínu *jazyková politika*? Češi na něj nikdy neslyšeli rádi, ale je výstižný.

-Do teorie jazykové intervence by měl patřit i spouštěcí mechanismus, tj. kritéria kdy a kde se spustí stejně jako observační mechanismy umožňující takovéto zjištění, které by ale mělo umět i vystihnout momenty, kdy něco už existujícího, ale ohroženého (cf. přechodníky), by se mohlo začít nějak posilovat a stav jakoby stabilizovat.

Jádrem „pozitivního“ řešení neuspokojivé situace, především české, je Cvrčkův **Koncept minimální intervence**, představený už dříve. Základní a zásadní je jeho úvodní metodologické stanovisko, že obecně není důvod, aby lingvistika do vývoje jazyka zasahovala. Probírá se tu pak v dalším soubor zásad postupu podle potřeby. K tomu opět pár námětů k diskusi:

-Ad 30, teorie min. intervence: sám název implikuje, že existuje i intervence třeba střední či maximální, aspoň teoreticky, stanovisko k ní, jakkoliv implicitně jasné, se ale neuvádí. Tuto minimálnost pak, na rozdíl třeba od střednosti, je pak ale taky třeba umět měřit (uvést tuto poznámku už zde by bylo vhodné, když se o něm mluví v knize dál). Je-li však míněno i jako nulová intervence (viz 131: Není důvod, proč by lingvistika měla zasahovat do vývoje jazyka), pak je ale třeba toto i jasně signalizovat a pak je sám název minimální zavádějící. Ani v 31 se ale jasná možnost nedělat nic, nezasahovat nezmiňuje, mluví se o přibližování úzu, což aktivita je. Úzus ale může někdy být dlouhodobě tak setrvalý, že se podobá neměnnosti a pak ani u těch nejhrořlivějších reformátorů si neříká o zásah. Jde možná ale jen o dvě stránky téhož: totiž co je stabilní a jak je to stabilní?

-V 32 se přímo mluví ale o tom, že nulová intervence je vylučována existencí lingvistiky jako vědy. Proč? To není nutně pravda. Je lingvistika a lingvistika a i ten nejzručivější intervent se jistě nevzdá názvu lingvisty.

-Na s. 36 myslím, že následující tvrzení je sporné: „jazykově regulační činnost lingvistů je totiž stále vydávána za činnost vědeckou“. Ne každý s tím bude souhlasit a konsenzus by bylo třeba teprve zjistit.

-S. 38 Daneš a to, že důvodem preskripce je společenská objednávka: proč není víc rozvedeno, když je svým způsobem falešné? Co to proboha je jiného než „já si myslím a z rozhovoru s pár kolegy usuzuju, že si to taky myslí“. Lidé jsou z povahy konzervativní a po změnách přece nevolá nikdo, pokud ovšem chybný stav nenastolili svým zásahem předtím lingvisti sami. Věci vývojové, jako úpadek přechodníků, se odehrávají samy, po nich nikdo nevolá. Podobně Homoláčův argument záhodnosti zásahů je třeba odmítnout, resp. kriticky analyzovat: co to je a odkud se to vzalo? Je to pojem tak vágní, že nic neříká (jeho pokus ho vyložit frází „je žádoucí“ je neméně nepřijatelný: žádoucí pro koho a proč?).

-Ad 40 a potřeba tříbení jen spisovného jazyka: je třeba se ptát, proč toto tříbení nepotřebuje v rámci češtiny v ní nic jiného, obecná čeština ani nářečí a přece vesele existují bez zásahů, nikdo v nich marně nehledá, co je to nejsprávnější... Nebo že by se mlčky a nepřijatelně předpokládalo, že jsou oproti spisovné češtině jaksí méněhodnotné? To snad ne. Alternativní příznání spisovníků a kodifikátorů, které ovšem nikdy nezazní, by bylo, že přes dokonalost a skvělost spisovného jazyka, který vytvořili, ho vlastně nevytvořili zase tak skvěle a dobře a je třeba ho dál zlepšovat...

-S. 65: kodifikace v praxi školské a jazykové: proč si nevšimnout slovníků, zvláště SSJČ, tam je i arogantní nálepka *nesprávný*), jen okrajově zmínit SSČ je málo.

-Obecně v této souvislosti: měla by se reflektovat zásadní chyba ÚJČ a jejího vedení (Daneš), že na počátku prudkého vývoje jazykových změn v 90. letech nenechal jazyk chvíli jeho spontánnímu vývoji, ale zchromil ho prosazenou novou kodifikací, připravenou ovšem v době komunismu, a toto rozhodnutí poslední pravidla připustit (zřejmě aby nepřišla nazmar práce jistých lidí, jakkoliv reflektujících už jen starý stav) přišlo v době, kdy se vědělo, že začíná korpus. Bylo to rozhodnutí svým způsobem trestuhodné a pro českou lingvistiku neblahé.

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta Ústav Českého národního korpusu

nám. Jana Palacha 2, 116 36 Praha 1
tel.: +420 2 21 619 357, ucnk@ff.cuni.cz

- Ad obr. na s. 95, který je statický: bude ale složitější, zapojí-li se kombinatorika prostředků, sama o sobě zde nezkoumaná. Je přece zřejmé, že v jazyce se leccos kombinuje, ať už z normy spisovné spolu s leccím z normy nespisovné, ale leccos, ať už odkudkoliv, se spolu nekombinuje nikdy a mezi tím je škála možností a stupňů.
- s. 100, 4. odchylka: v 60. letech technici vytvořili naprosto nesystémové slovo *velín* a co dělali lingvisti? Brumlali, ale nebylo jim to proti praktickému životu nic platné: jaká tu pak byla v době vrcholného preskriptivismu tedy jejich moc a jaká sankce? A k čemu je pak celá jejich teorie? To slovo vesele žije přes svou absurdnost dál.
- Ad 3.4 aj.: pluralita kodifikací, budou-li nutné, má, jakkoliv je neekonomická, i profylaktický účinek: fundamentalisté toho či onoho ražení přijdou o svůj fundament. Je třeba vycházet z toho, a to se tu nezdůrazňuje dost, že někteří lidé jsou nenapravitelní ve své úpornosti vnucovat druhým svou pravdu, resp. subjektivní přesvědčení, které s výzkumem nemá co dělat a není opřené o nic objektivního.
- Ad norma 122: viz ale i alternativní pojetí: Coseriu, Hjelmslev aj. (succus jsem mj. přeložil v poznámkách k deS).
- Nakolik je záhodný pojem norma, když je tak rozkolísaný a když se bez úzu, resp. jeho centra, se stejně neobejde? Mnoho lingvistik, necháme-li stranou Němce, s ním vůbec neoperuje.
- S. 148 a oddíl 5, zvl. odmítnutí alternativ KMI: asi o návrat k preskripci pak nepůjde, bude tu minimálně v pozadí vliv alternativ a zcela vrátit se nebude možné. O to ale nejde, obecněji se tu, ani spekulativně, však neřeší, co se stane, až se i přijatá jedna z minimálních intervencí časem historicky změní a přestane vyhovovat. Jinými slovy se neřeší vlastně diachronní problém věčných reforem, kodifikací či intervencí anebo řeší? Zřejmě řeší, pokud se zůstane jen u popisů.
- Závěrem této části: do konceptu je znovu třeba zapracovat poznámku, že se názory zde týkají především češtiny (jakkoliv, jak už jsem uvedl, jsou v leccem obecnější), aby se zamezilo názoru typu, který intervenci, dokonce velkou intervenci, by s úspěchem obhájil, jako v případě romštiny (z diskuse s prof. Horeckým). Jde tady ale o jinou situaci (nepsanost jazyka, absence lingvistů aj.)

Třetí, závěrečná část práce nabízí rozsáhlou a detailní sondu do korpusových dat dnešní češtiny ve snaze přece jen nějak **změřit a tak zpřesnit dopad intervencí**, o kterých byla obecně řeč výše. Zásadní je autorův závěr podložený statisticky (s. 177), že „Největší dynamiku vývoje mají ty zkoumané lexikální/morfologické/pravopisné jevy, které nebyly ovlivněny změnou kodifikace v letech 1993/1994.“, který se dá číst taky jako de facto obžaloba poslední pravopisné reformy, jakkoliv autor zdůrazňuje naopak to, že kodifikace buď na změny v jazyce nereaguje anebo nemá na jazyk větší vliv. I jeho pro někoho znepokojující závěry však vybízejí k hlubšímu zamyšlení. I zde je třeba připojit několik diskusních námětů:

- Jakkoliv autor sám naznačuje, že jde jen o pokus měřit intervence na skutečných datech, je třeba se ke způsobům tohoto zkoumání stavět otevřeně a dál je propracovávat. Je tu mj. u flexe stále velký problém homonymie a synkretismu, zvláště u mluveného jazyka.
- Ad 7 na s. 170: podstata variačního koeficientu měla být u jinak velmi zajímavých dat vysvětlena lépe a nemělo se spoléhat na obecnou znalost přístupu.

Je nesporné, že Mgr. Václav Cvrček tu představuje syntézu svého přemýšlení o vysoce aktuálním tématu, které lze objektivně zkoumat až na velkém korpusu. Ukazuje se, že ve světle jeho zkoumání a kritiky je mnohé z dosavadní tradice českého preskriptivismu a spisovničení třeba změnit, přistupovat k jazyku otevřeně a ne aprioristicky a držet se dat a ne vlastních představ.

Předkládá práce je úspěšnou syntézou dosavadního kritického přemýšlení o tématu, které diskusně posouvá výrazně kupředu. Autor v ní prokázal obdivuhodnou znalost scény, schopnost kritické syntézy i možnost jejího ověření na datech. Víc než plně splňuje obvyklé požadavky na doktorské disertace kladené a je možné ji obhajovat.

10. prosince 2007

Prof. PhDr. František Čermák, DrSc